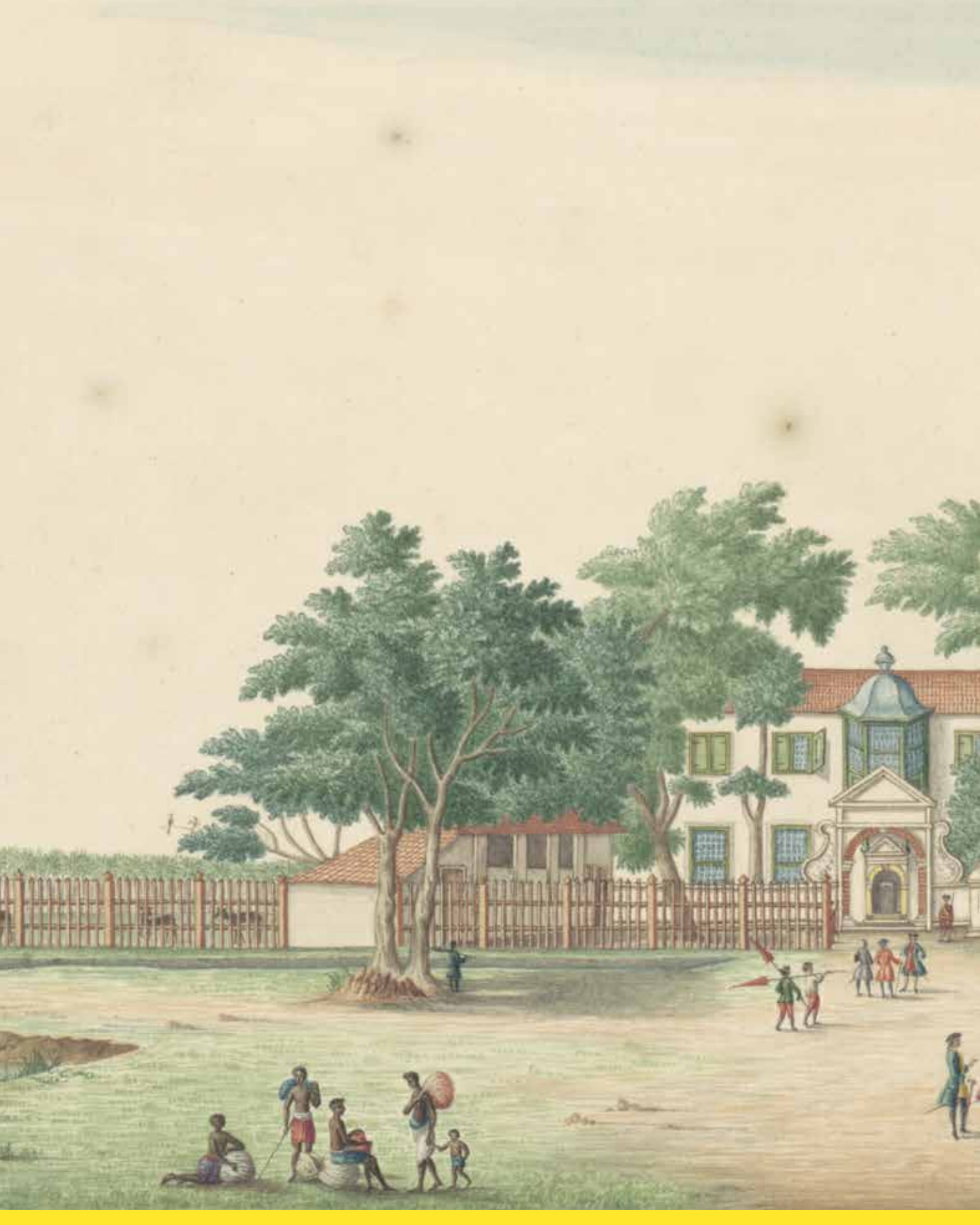

KANEEL & OLIFANTEN

**SRI LANKA EN NEDERLAND
SINDS 1600**

LODEWIJK WAGENAAR

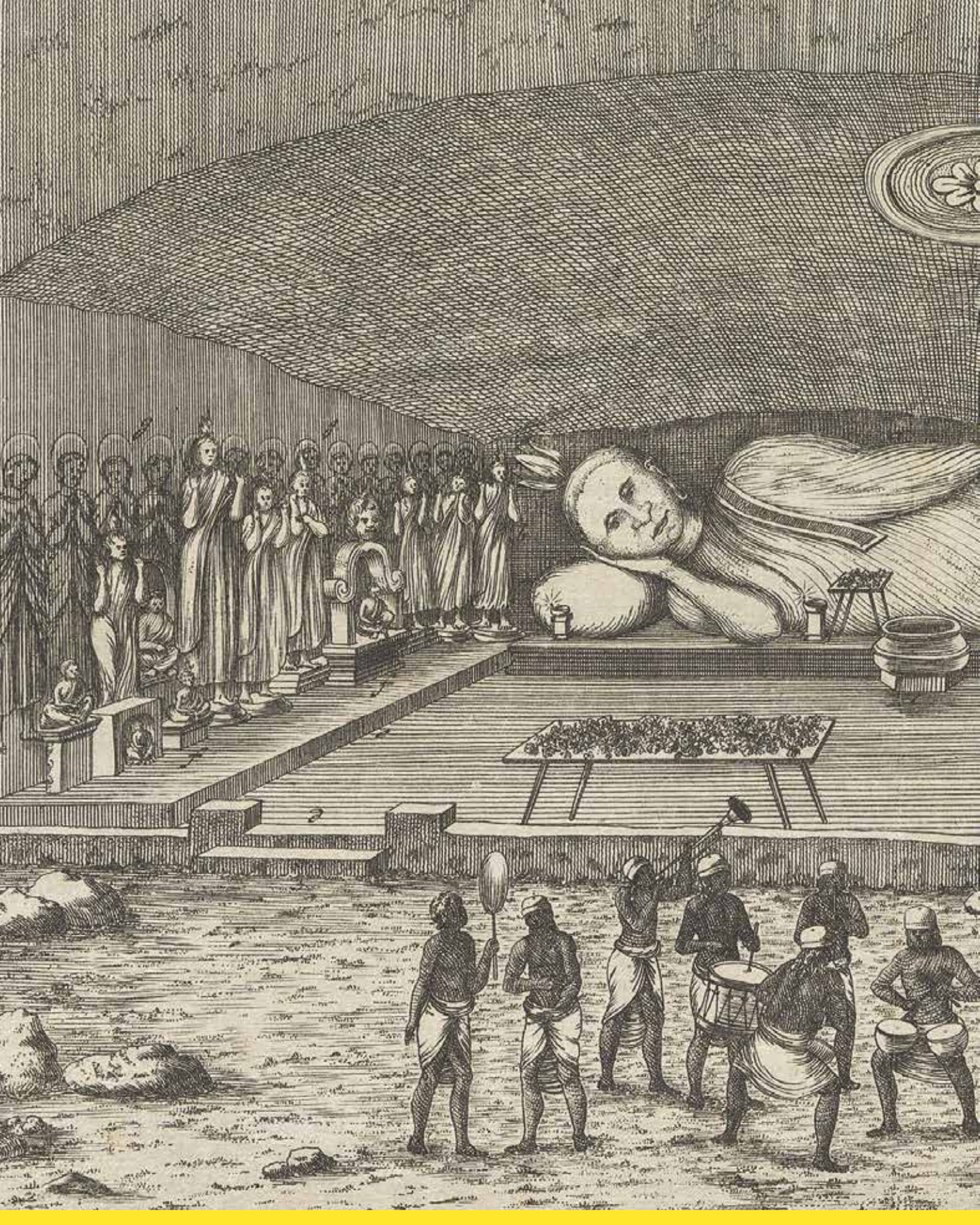

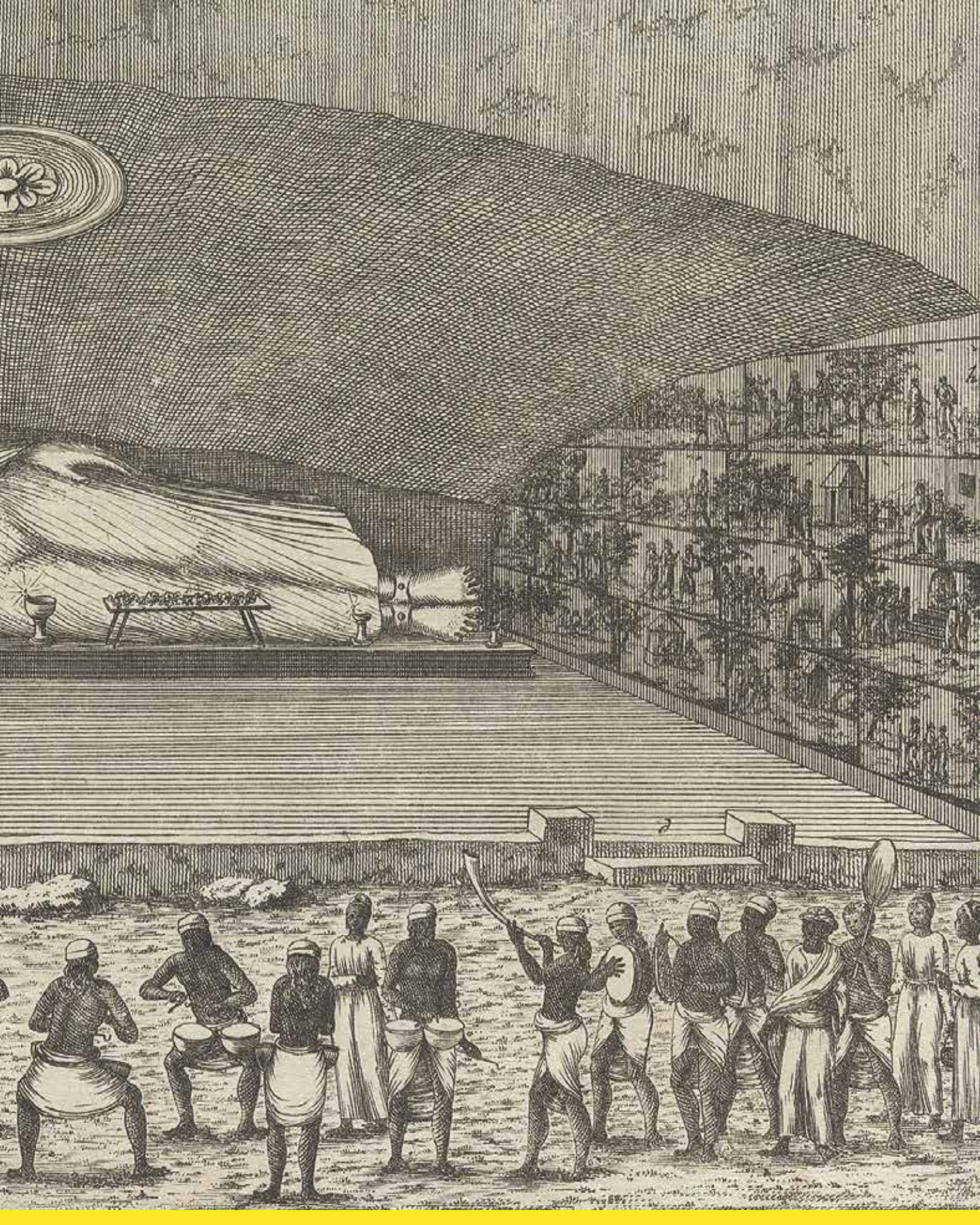

KANEEL & OLIFANTEN

SRI LANKA EN NEDERLAND
SINDS 1600

LODEWIJK WAGENAAR

OMSLAG
De olifant Hansken (detail)
Anoniem
1641 of 1642
Gravure, 295 x 383 mm (blad)
Rijksmuseum, Amsterdam
Inv.nr. RP-P-0B-77795

INHOUD

13	VOORWOORD
15	INLEIDING
19	AANKOMST, VEROVERING EN VERLIES
41	INTERMEZZO 1: ESAIAS BOURSSE
47	INTERMEZZO 2: PIERRE-ANDRÉ DE SUFFREN
51	NEDERLANDS BESTUUR OP EEN VER EILAND
69	INTERMEZZO 3: TWEE VERSCHILLENDE WERELDEN NAAST ELKAAR
77	FORTEN, PAKHUIZEN EN KERKEN
95	INTERMEZZO 4: DOMINEE BALDAEUS IN JAFFNA
99	DE COMPAGNIE EN DE KONING VAN KANDY
121	INTERMEZZO 5: EEN BIJZONDERE BUIT
125	INWONERS VAN HET TERRITOIR VAN DE COMPAGNIE
145	INTERMEZZO 6: POFFERTJESPANNEN, WAFELJZERS EN BROEDERVORMEN
147	KANEEL EN OLIFANTEN
163	INTERMEZZO 7: JAN BRANDES TEKENT DE OLIFANTENVANGST
169	HET LAND DAT DE COMPAGNIE NIET KENDE
185	INTERMEZZO 8: DE KONESWARAM-TEMPEL IN TRINCOMALEE
189	FOTOGRAFEN IN CEYLON, 1870–1930
199	INTERMEZZO 9: COLOMBO GEFOTOGRAFEERD
202	NOTEN
207	ARCHIEVEN, KRANTEN & LITERATUUR
210	LUJST VAN AFBEELDINGEN
216	REGISTER

0.1A
Gezicht op een peperplantage
in de Baygam
ca. 1750

VOORWOORD

Dit aantrekkelijke boek beschrijft de relatie tussen Sri Lanka en Nederland sinds 1600 aan de hand van beeld, voorwerpen en een breed scala aan geschreven bronnen. Het nodigt uit om stil te staan bij de uiteenlopende manieren waarop in voormalige koloniën en koloniale mogendheden het verleden wordt geconstrueerd. Terwijl in postkoloniaal Sri Lanka onverschilligheid over het koloniale verleden veranderde in een gretige consumptie ervan, lijkt de Nederlandse samenleving te volharden in ontkenning. Termen als ras of koloniaal geweld horen we zelden in het maatschappelijk debat of de wetenschap.

Ik groeide op in Parijs, maar ging regelmatig met mijn familie naar Sri Lanka. Onze uitstapjes begonnen meestal met culturele bezoeken aan de oude koningssteden in Rajarata en eindigden vaak met een wandeling over de stadswallen van Galle in het zuiden, niet ver van mijn vaders gama (dorp). Het stadje was ingeslapen en provinciaals, en het Nederlandse fort was toen in verval. Het Nederlandse verleden was in die jaren nauwelijks zichtbaar, verscholen als een watermerk. Later, als volwassene, bezocht ik eens de Zilveren Tempel (Ridi Vihara) in Kurunegala. In deze oude tempel rust een liggende Boeddha op een verhoging versierd met blauw-wit porseleinen tegels waarop Bijbelse voorstellingen staan afgebeeld – een geschenk van de VOC aan de koning van Kandy, Kirti Sri Raja Sinha. Getroffen door de ongerijmdheid en ironie van deze voorstelling dacht ik opnieuw na over de aard van de koloniale relatie.

Maakte een gevoel van verontwaardiging zich te snel van mij meester en zag ik misschien iets over het hoofd?

Na de burgeroorlog is in Sri Lanka een nieuwe fase zichtbaar geworden in het construeren van het verleden. Het lijkt er op dat de Nederlandse tijd als kenmerkend wordt gezien voor het verschijnsel ‘koloniaal’ en in een uitgekookte verdraaiing van de vroegere situatie is dit verleden nu voor planologen en ontwerpers aantrekkelijk en commercieel interessant. Terwijl de Portugese en Britse koloniale presentie in vergetelheid raakt, herleeft het Nederlandse verleden op allerlei gebieden. Nederlandse forten worden opgeknapt en zijn inmiddels populaire bestemmingen voor de nieuwe rijken. De vroegere hospitalen in de forten van Colombo en Galle zijn veranderd in tropische winkelcentra waar de beleving van exclusief shoppen en eten voorop staat. De oude huizen uit de Nederlandse tijd zijn nu boutique hotels voor rijke buitenlandse toeristen die op zoek zijn naar de nostalgie van het koloniaal verleden. Dit opgepoetste VOC-verhaal is geschreven op een oud stuk perkament waarvan de oorspronkelijke tekst is afgeschraapt. Het is een allegorische voorstelling van een koloniaal verleden dat van controverses en geweld is ontdaan. Wat overblijft is een merkwaardig spektakel dat gretig aftrek vindt bij degenen die zich daar een verblijf kunnen veroorloven. Het

ontwikkelen van het Nederlands erfgoed in Sri Lanka gaat hand in hand met de neoliberale gentrificatie en veruypping van de stedelijke gebieden en, voor mij, met het afschrikwekkende vooruitzicht van de transformatie van Colombo tot een megapolis.

Dit consumptieve gedrag maakt dat Srilankanen zich niet meer bewust zijn van de ingewikkelde nuances van de honderdvijftigjarige Nederlandse koloniale aanwezigheid. Het treft me altijd weer wanneer mijn Leidse studenten stomverbaasd zijn dat er vandaag de dag in Sri Lanka nog broeder cake wordt gegeten en dat de Srilankaanse maatschappij een gemeenschap van ‘Burgers’ kent. Als docent wanhoop ik wel eens hoe ik dit allemaal moet duiden, maar hun nieuwsgierige verbazing maakt veel goed.

Wanneer het de taak van de historicus is, aldus Burke, om mensen te laten nadenken over wat zij liever zouden willen vergeten, dan moeten wij voor een nieuwe generatie Nederlanders de goede én de slechte daden van de VOC uit de vergetelheid halen. Is het niet belangrijk dat jonge mensen de relatie kennen tussen de verovering van een verafgelegen eiland door de VOC om er kaneel weg te slepen en de Nederlandse welvaart in de Gouden Eeuw? Dit boek maakt ons er op attent dat ook slaven naar het handelsknooppunt Colombo werden vervoerd – vrachtbrieven vermelden hen naast andere handelswaar. De slaven werden versleept naar Kaap de Goede Hoop of naar elders, terwijl velen in Sri Lanka achterbleven om te worden tewerkgesteld als huishoudelijk personeel. Tekeningen van Esaias Boursse en Jan Brandes getuigen van deze handel in mensen. Een gruwelijke praktijk die weliswaar geen exclusieve Europese aangelegenheid was, maar waarin de Nederlanders een zeer actief aandeel hadden.

Naar aanleiding van de collectie van het Rijksmuseum vertelt dit boek een verhaal van wederzijds onbegrip en onwetendheid, van koloniaal geweld, van plundering en oorlog, maar ook van vriendschappelijke ontmoetingen tussen twee culturen. Door de voorwerpen op een nieuwe manier onder de aandacht te brengen, kunnen we een bijdrage leveren die echt belangrijk is. Zo kunnen we proberen jonge mensen afstand te laten nemen van hun in het postkoloniale Europa gevormde opvatting over het heden en hen zich waarden eigen te helpen maken die betekenis hebben voor de toekomst. Daarom is er niets beters dan de voorwerpen en beelden zonder schroom voor zich zelf te laten spreken. Om die reden verdient dit boek discussie in brede kring. Hopelijk zal het helpen het ongemak weg te nemen bij het ter sprake brengen van niet vertelde geschiedenissen.

Nira Wickramasinghe
Hoogleraar Modern South Asian Studies, Universiteit Leiden

0.1B
Bomen met klimmende peperplanten
Detail van 0.1A

INLEIDING

Wie een reis wil maken door de maritieme en koloniale geschiedenis van Nederland, kan het Rijksmuseum in Amsterdam goed als vertrekpunt nemen. Drie zalen met de korte maar intrigerende naam 'Nederland overzee' brengen de bezoeker naar afgelegen oorden waarvan de geschiedenis blijkbaar met Nederland verbonden is. Zoals Sri Lanka. Voor velen zal die gemeenschappelijke geschiedenis onbekend zijn, zeker omdat het land voor 1972 een andere naam had, namelijk Ceylon. Sommige bezoekers zullen bij de naam Sri Lanka misschien denken aan een ver en tropisch vakantieoord met prachtige stranden, want gidsen van reisorganisaties laten daarvan weleens foto's zien. Dat er ooit een Nederlandse kolonie was gevestigd, zal velen echter niet bekend zijn. Evenmin dat de Verenigde Oost-Indische Compagnie (VOC) tussen 1638 en 1658 een lange oorlog met Portugal voerde om het kaneelrijke kustgebied van Ceylon in handen te krijgen.

Het onderwerp oorlog beslaat een belangrijk deel van de geschiedenis van de VOC. Dat blijkt bijvoorbeeld uit een klein kanon in een van de vitrines van de zaal waar de overzeese geschiedenis van Nederland in de achttiende eeuw centraal staat. Erg gevaarlijk ziet het er niet uit, en dat klopt wel met wat het tekstbordje erover meldt. Het is een sierkanonnetje dat gebruikt werd om saluutschoten mee te lossen, en dat in 1765 werd buitgemaakt in de oorlog tussen de VOC en het binnenlandse koninkrijk Kandy. Voor wie een al te idyllische blik op de Nederlandse geschiedenis heeft, zal het misschien schokkend zijn te beseffen dat de kolonie door felle strijd was verkregen en dat er dik een eeuw later, tussen 1761 en 1765, hard werd gevochten om het kaneelrijke Ceylon niet kwijt te raken.

Achteraf gezien is het verblijf van de Nederlanders op het eiland wel een merkwaardige zaak. Het verhaal over hun komst in 1638 klinkt nog vrij onschuldig, want de Compagnie was door de koning van Kandy uitgenodigd om te helpen de Portugezen te verjagen. De geschiedenis kreeg echter al snel een andere wending. Samengevat en sterk gechargeerd kwam het standpunt van de VOC op het volgende neer: 'We zijn hier om u te helpen, Sire, maar we gaan niet weg tot alle oorlogskosten zijn vergoed. In de tussentijd slepen we zo veel mogelijk van het eiland weg dat we elders kunnen verkopen – dat lijkt ons wel een redelijke zaak.' Omdat de koning niet in staat zou zijn de gemaakte schulden ooit af te lossen, betekende dit in feite dat de Nederlanders nooit meer weg zouden gaan. Zij waren ervan overtuigd dat zij het recht hadden het kustgebied van het eiland te exploiteren en er zelf goed aan te verdienen. De koning van Kandy had dat maar te aanvaarden, en wat de bevolking van het territorium van de Compagnie betreft: zij konden weinig anders doen dan de nieuwe machthebbers gehoor-

zamen, zoals eerder het geval was toen de Portugezen heer en meester werden.

De VOC was trots op haar handelsimperium. Wie het voorrecht had de vergaderzaal van het Oost-Indisch Huis in Amsterdam te mogen bezoeken, zag die trots tot uitdrukking gebracht in de schilderijen aan de muur die een beeld gaven van de handelsposten en kolonies overzee. Ceylon was daar merkwaardig genoeg niet bij, hoewel het eiland een grote bijdrage leverde aan de omzet van de Compagnie. Dat werd mogelijk toen al ervaren als een gebrek en deze lacune bleef bestaan toen vele jaren na de opheffing van de VOC de schilderijen van het Oost-Indisch Huis in de verzameling van het Rijksmuseum terecht kwamen – helaas, dus zonder geschilderd beeld van Ceylon. Later is dat hiaat in de museumcollectie ruimschoots opgevuld, anders had dit boek *Kaneel & olifanten* nooit het licht gezien. Het uitgangspunt van de landenserie van het Rijksmuseum is namelijk te tonen wat het museum over het thema 'Overzee' in zijn collectie heeft. Voor wat betreft Ceylon/Sri Lanka is dat heel wat, al brengt de aard van het materiaal met zich mee dat veel voorwerpen vanwege de lichtgevoeligheid niet in de vaste opstelling getoond kunnen worden. De afdelingen 'Overzee' in het museum moeten het dus stellen zonder de tekeningen, aquarellen en prenten die in dit boek wel worden getoond – de meerderheid ervan stamt uit de achttiende eeuw. De kolonie Ceylon werd toen al sinds mensenheugenis door de VOC bestuurd en het zag er niet naar uit dat daar ooit verandering in zou komen. Wij kennen de afloop van die koloniale geschiedenis – in 1796 moest de Compagnie het eiland verlaten en namen de Britten de kustgebieden over. De herinnering aan die koloniale episode vervaagde allengs en de relatie met Ceylon werd alleen nog getoond in een paar geïllustreerde boeken uit de zeventiende en achttiende eeuw. Ander beeldmateriaal zat verscholen in particuliere collecties en was dus voor weinigen toegankelijk. Daarin kwam rond 1900 verandering. In 1902 verwierf het Rijksprentenkabinet een tiental aquarellen van Cornelis Steiger (werkzaam in Ceylon omstreeks 1710), twee jaar later kwamen hier enkele werken bij van Carel Frederik Reimer (werkzaam in Ceylon omstreeks 1775). Het was de tijd dat er een nieuwe belangstelling ontstond voor de overzeese geschiedenis. Een voorbeeld daarvan is de oprichting in 1908 van de Linschoten-Vereeniging, die voortvarend begon met het uitgeven van oude reisjournalen. In de inleidingen van deze werken en in andere historische studies vinden we een benadering die nu zeer gedateerd overkomt, namelijk: 'daar werd wat groots verricht'. De 'grote daden' verricht in naam en in opdracht van de handelscompagnieën (VOC en WIC) vonden destijds geen noemenswaardige kritiek, integendeel: in veel

gemeenten werden straten vernoemd naar gouverneurs-generaal van de VOC en naar eilanden van het toenmalige Nederlands-Indië. Ook individuele gebouwen drukten de positieve belangstelling voor het koloniale verleden uit, zoals duidelijk blijkt uit het beeldhouwwerk van het Scheepvaarthuis aan de Prins Hendrikkade in Amsterdam. Er werd toen heel anders gedacht over de koloniale geschiedenis dan tegenwoordig, dat is duidelijk.

Opvattingen veranderen met de tijd. Bij de opdrachtgevers van de grote herdenkingstentoonstelling in het Rijksmuseum over 150 jaar Koninkrijk (1963) bestond een gevoel van schaamte over het koloniale verleden, of op zijn minst een gevoel van ongemak. Daarom mocht geen aandacht worden geschonken aan de koloniën. Het drama Nieuw-Guinea – aan de orde gesteld in *Gepeperd verleden*, het deel over Nederland en Indonesië in deze landenserie – heeft stellig ten grondslag gelegen aan dit verbod. De haast vergeten kolonie Ceylon lag minder gevoelig. In de periode dat Indonesië en Nederland een dramatisch slechte verhouding hadden, kon daarom in 1956 door de afdeling Nederlandse Geschiedenis zonder discussie een aantal aquarellen worden verworven van Jan Brandes met afbeeldingen van Ceylon. Zijn werk in de collectie van het museum werd overigens in 1985 aanzienlijk uitgebreid met de aankoop van twee belangrijke schetsboeken, waarin de korte periode van zijn verblijf in Ceylon (1785) sterk vertegenwoordigd is. Deze aankoop, en die van het schetsboek van Esaias Boursse in 1996, nemen de kijker op wel heel bijzondere en directe wijze mee naar het land dat tot dan toe alleen in reisjournalen en historische studies was beschreven.

Zoals de bewonderaars van de ‘grote daden’ kinderen van hun tijd waren – en *mutatis mutandis* de hedendaagse criticasters – zo waren vanzelfsprekend de mensen in dienst van de Compagnie ook behept met denkbeelden van de toenmalige maatschappij. Mensen leefden haast op een andere planeet, men dacht anders en leefde anders, dat dient men voor ogen te houden bij het bekijken en interpreteren van beeldmateriaal uit vroeger tijden. Met deze opmerking in gedachten is het de moeite waard één voorbeeld naar voren te halen.

De aquarel ‘De Baygam verthoont aldus op de Peperbergh staande van ’t Z.Z.O.’ van omstreeks 1775 (kunstenaar niet bekend) verbeeldt zonder omwegen en met een grote vanzelfsprekendheid de essentie van de Nederlandse koloniale aanwezigheid in Sri Lanka. De eerste schepen waren ooit naar Ceylon gekomen om de handelsmogelijkheden te verkennen, maar het project eindigde vijftig jaar later met de bezetting van het kustgebied. Was men aanvankelijk vooral uit op de export van kaneel, alras ging het om

de algehele exploitatie van het gebied dat de VOC beheerste. Op de aquarel zien we drie heren uitkijken over een plantage waar een groot aantal bomen is aangeplant in voormalig rijstland. Die bomen op zich zijn voor hen niet van belang. Het gaat ze om de peperplanten die zich langs de stammen omhoog wikkelen. Een detail van de aquarel laat dat duidelijk zien: de linker figuur wijst de twee anderen erop dat de pepercultuur zich goed ontwikkelt.

De drie heren zijn afgebeeld in de kledij zoals die voor welgestelde Nederlanders in de achttiende eeuw gewoon was: ze dragen gesloten schoenen, een kuitbroek met zijden kousen, een blouse met lange gepoefte mouwen waarover een geklede jas met een lange rij knopen. Een driekantige steek dient hun als hoofddekkel. Alle drie hebben ze een stok bij zich – een nuttig hulpmiddel bij de beklimming van de Peperberg. De hoge plek biedt een mooi uitzicht. Aan de einder ligt de Baai van Dondra, de meest zuidoostelijke uithoek van het grondgebied van de Compagnie op Ceylon. In lang vervlogen tijden behoorde deze streek tot de koninklijke *dispens*: de boeren van dit welvarende rijstgebied stonden het grootste deel van hun opbrengst af aan het hof. In de zestiende eeuw hadden de Portugezen het bestuur over dit gebied overgenomen en na 1640 waren de Nederlanders er heer en meester. En dat is te zien aan het stralende gezicht van de man links.

Hoe moeten we de houding van de heren karakteriseren? Is zelfgenoegzaamheid het goede woord? Dergelijke oordelen kunnen pas worden uitgesproken als er voldoende context bekend is. Wat dachten de heren zelf van de situatie en hoe zat dat met de Sri Lankezen in hun omgeving? Voor de gewone bevolking lagen de zaken anders dan voor de *inlandse hoofden*. Deze bestuurden hun mensen zoals ze dat altijd hadden gedaan, alleen deden ze dat nu niet meer uit naam van een koning of op gezag van de Portugese machthebbers. Opvallend is een opmerking van een inwoner uit 1757 die klaagde dat de ‘blanke heren’ en hun plaatselijke bestuurders samenspannen en de inwoners van het platteland niet eerlijk behandelden. Natuurlijk, degene die de uitspraak deed is gebonden aan het perspectief dat bij zijn positie past. Dat geldt ook voor de afgebeelde personen. Hoe werd er naar hen gekeken en hoe zagen zij zichzelf? Wie met dergelijke vragen naar de aquarel kijkt, is in feite bezig de mensen op de afbeelding opnieuw uit te tekenen en in te kleuren, en zodoende krijgt de scène steeds een nieuwe betekenis, want elke waarnemer creëert een nieuw beeld. Over twintig jaar staan er weer heel andere mensen op de Peperberg.